

W

ДОШКІЛЬНЕ ВИХОВАННЯ

ISSN 0321-1401

6
'85

Мир дітям
всієї Землі!

Лікують увага і ласка

ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВНИХ ВПЛИВІВ
НА ДІТЕЙ З АФЕКТИВНИМИ
ПРОЯВАМИ ПОВЕДІНКИ

О. ГОЛОВКО,
асп. лабораторії дошк. виховання
НДІ психології УРСР

Деякі діти привертають до себе увагу певними особливостями поведінки: бувають задержувати, агресивними, впертими, плаксивими. Їх, однак, слід відрізнити від розпещених, неслухняних. Поведінка такої дитини ґрунтується на емоціях, які дуже виразно проявляються зовні: коли вона радіє, то вся аж сяє, широко сміється, щось говорить, захлинаючися, кричить. Бурхливо реагує і на невдачу — плаче або й пускає в хід кулаки.

Дітей з подібними проявами психологічно називають афективними. Для них характерні надзвичайно бурхливі й неадекватні реакції, невміння регулювати свої дії і вчинки відповідно до усталених вимог. Такі реакції виникають, коли трапляються певні труднощі в діяльності або у взаєминах з однолітками і дорослими.

Афективні діти виділяються з-поміж інших високою чутливістю, вразливістю, дехто навіть має нервові відхилення, про що свідчить надмірна збудливість або загальмованість. Здебільшого це спричинюється органічними порушеннями, перенесеними нервовими та інфекційними захворюваннями, травмами голови тощо. Неабияку роль відіграють і соціальні фактори — невміння дорослих знайти правильний підхід до дитини, несприятлива сімейна атмосфера.

Частина дітей, які потребували посиленої уваги внаслідок перенесених захворювань чи складних умов життя, звикає до свого «виняткового» становища і претендує на його постійність. Коли ж їм здається, що про них забули, болісно переживають це. Досить повернути дитині любов і ніжність, як усе налагоджується, зникають бурхливі реакції. Але афективність поведінки часто хибно оцінюється дорослими як упертість, вередування, і тому для подолання їх вони вдаються до подвоєної суворості й вимогливості. Сподіваного результату, проте, не досягають: прояви неадекватної поведінки, навпаки, посилюються.

Для деяких дітей звична занижена вимогливість дорослих до них. Тож в інших умовах, коли постає потреба виконувати певні настанови, правила,

вони занадто емоційно реагують і на самі вимоги, і на зауваження — ображаються, гніваються, проявляють упертість тощо.

Афективними часто стають педагогічно занедбані діти, у яких неадекватні реакції виникають під впливом важких домашніх обставин. В умовах нестачі душевного тепла, байдужості дорослих до їхніх дитячих справ і успіхів розвивається почуття невпевненості, зневіри у собі. Негативні прояви можливі й тоді, коли немає послідовності у вимогах, адресованих дитині: одного разу дозволили їй щось зробити, іншого — заборонили або взагалі не звернули уваги. Або ж коли вимоги, які ставить дорослий, не враховують її реальних можливостей.

Наявність внаслідок надмірної емоційності сильних бажань при відсутності вміння керувати ними призводить до непоступливості, частих суперечок з однолітками, погіршення взаємин з ними. Разом з тим, невдоволячися такими взаєминами, дитина гостро реагує на них.

За особливостями поведінки афективних дошкільників можна розподілити на дві умовні групи. Перша — надзвичайно активні, гамірливі, самовпевнені, забіякуваті, вперті діти. Вони часто ображаються, і це спричинює бурхливі, неупорядковані дії — так званий афективний вибух: малий кричить, плаче, кидає речі, б'ється. У цих дітей високий рівень домагань: претендують на високу оцінку своїх якостей і вмінь, на особливе становище у колективі незалежно від реальних здібностей, від уміння виконувати вимоги. До того ж часто-густо їхні домагання взагалі не пов'язані з конкретною справою. Вони прагнуть бути на видноті, командувати іншими, отримувати похвалу. Для них важливо першими стати в стрій, першими вийти чи зайти в групу, першими розпочати гру. Якщо це не задовольняється, виникають і закріплюються сильні негативні емоції й пов'язані з ними негативні форми поведінки.

Постійна зосередженість на собі, на власних переживаннях, успіхах і невдачах заважає налагоджувати контакти з однолітками, жити справами колекти-

ву. Тоді дитина тягнеться до вихователя, очікуючи від нього ласку, увагу, тепло й ревно ставлячись до його взаємин з іншими дітьми.

Ось зразок поведінки дитини, яку можна віднести до першої групи. Галя проявляє ознаки афективності на прогулянці при розподілі ролей для гри, оскільки завжди претендує на головну. Не діставши бажану роль, обурюється, штовхає дітей, кричить, що її ображають, плаче, стає осторонь. Коли їй роблять зауваження у грі з правилами, сердиться, плаче, тупотить ногами, кидає ігрові картки на підлогу, відмовляється грати. Вона ображається навіть на справедливі зауваження. Перша розпочинає сварку, але ніколи не визнає своєї неправоти.

Дітям другої групи властиві пасивність, інертність, замкнутість, вразливість, несміливість, невпевненість у собі. На будь-яке непорозуміння, труднощі реагують плачем. Коли їм доручають відповідальну роль, розгублюються, говорять, що не справляться. Їм важко прилучатися до колективних справ, оскільки соромляться свого невміння. Вони скуті й напружені у спілкуванні, побоюються невідомих ситуацій, нових ігор.

Так, наприклад, Сергійко у грі з правилами боязко бере картки, хвилюється. Коли йому роблять зауваження, знічується, пропускає свій хід, забуває, що картки можна брати із запасу. Програючи, червоніє, соромиться своєї невдачі, плаче, відмовляється зіграти ще раз.

У звичайних умовах поведінка афективних дітей нічим не відрізняється від поведінки інших. Ознаки афективності добре помітні в складних, конфліктних ситуаціях, де зачіпається «Я» дитини, випробовується її самооцінка і де потрібне вольове зусилля для досягнення певної мети.

За небажаними проявами, які ми спостерігаємо у дошкільників, найчастіше криється неадекватна реакція на афективну для них ситуацію. Неадекватність реакції полягає у тому, що дитина не бачить причини невдачі у самій собі: визнати себе винною у тому, що сталося, означає відмовитися від своїх домагань, від високої

самооцінки, від звичного ставлення до себе. Не усвідомлюючи своєї слабкості, вона певний час ігнорує невдачі, а якщо це повторюється часто, реагує гостро емоційно. Причину неуспіху вбачає у зовнішніх обставинах — предметах, ситуаціях, людях. Розмазала малюнок — винні фарби, папір або стіл; програла у грі — винен ведучий, «який погано стежив за грою», або діти, «які не додержували правил»; не виконала складне завдання — винен вихователь, який дав саме його, а не інше. Дехто ж, навпаки, прагне домогтися успіху шляхом вибору легких завдань. Від складного завжди відмовляється, бо боїться розчарувань, труднощів.

У складних ситуаціях у афективних дітей можна спостерігати деструктивну поведінку: вони не шукають виходу зі становища, що склалося, не мобілізують своєї активності для подолання труднощів, а ображаються, гніваються, проте не на своє невміння чи незнання, а на інших людей чи обставини.

Тривалі прояви негативних реакцій призводять до їх закріплення, перетворення у стійкі риси характеру. Ставши школярами, ці діти часто потрапляють до категорії невстигаючих, недисциплінованих, з ними важко проводити виховну та навчальну роботу. Коли внаслідок несприятливого збігу обставин у дитини накопичується роздратування, можливий навіть нервовий зрив.

Щоб запобігти проявам афективності у дітей, вихователі і батьки повинні свідомо добирати засоби виховного впливу, узгоджувати їх з індивідуальними особливостями дитини. З іншого боку, треба формувати у неї механізми саморегуляції дій і вчинків. Успіх залежить насамперед від доступності змісту і форм належної поведінки.

Встановлення теплих емоційних контактів — основа правильної системи взаємин педагога з вихованцями. Якщо він справді цікавиться їхнім життям, стосунками з ровесниками, улюбленими іграми, залучає до цікавих і потрібних справ, малі прихилитимуться до нього, довірятимуть, та й між собою зближуватимуться. Слід зробити все для того, щоб афективні діти відчували позитивне ставлення до себе і з боку дорослих, і з боку однолітків. У колективних іграх бажано давати їм різні ролі, привчати підкорятися і водночас розвивати ініціативність. Вони повинні мати змогу орієнтуватися на іншу дитину як на взірць поведінки, спілкуватися з тими, кому симпатизують.

Усі дошкільники радісно переживають успіх, але особливо важливо це для дітей з афективними проявами. Позитивні переживання зміцнюють віру в свої можливості, надають упевненості діям. Найкраще виконують діти сильні завдання. Щоб запобігти появі невпевненості, зневіри в собі, не варто

пропонувати складні завдання і доручення доти, доки вони не набудуть необхідних умінь. Важливо підбадьорювати їх, звертати увагу інших на досягнуті успіхи. І навіть якщо добрих результатів спочатку не буде (що цілком можливо), треба постійно підтримувати і схвалювати ті зусилля, яких вони докладають.

Вимоги, адресовані дитині, тоді виступають засобом організації поведінки, коли вони вмотивовані, змістовні і водночас конкретні. Інакше малий неруватиме, відчуватиме безпорадність. Оскільки афективні діти старанніше й наполегливіше роблять те, що їх приваблює, доцільно звертатися до них з пропозицією, а не з прямою вимогою, наприклад: «А спробуй-но зробити... У тебе це добре вийде».

Для розвитку бажання досягати успіхів, долати труднощі важливо так організувати діяльність дошкільників, щоб вона була успішною, давала задоволення. Це стосується не лише продуктивних видів діяльності, а й будь-яких дитячих справ. Скажімо, в оцінці чергування в групі чи допомоги дорослим особливої ваги набуває наголошення на тій користі, яку ця робота мала для інших.

Якщо дитині важко виконувати якусь справу або їй не вистачає вмінь і знань, варто частіше практикувати спільне виконання складного завдання з дорослим або однолітками. Невпевнені діти працюватимуть охоче й завзято, якщо відчуватимуть дружню підтримку, якщо в потрібний момент товариш або вихователь вселить віру в успіх, допоможе. Коли виникає конфліктна ситуація при розподілі привабливих ролей, вихователь, включившись у гру, зможе на правах партнера непомітно керувати нею, встановлювати почерговість виконання ролей, переключати увагу дітей на другорядні ролі. Добрий ефект дає спільне вироблення правил гри з урахуванням бажань дітей. Це підвищуватиме ігрову ініціативу, спонукатиме орієнтуватися на встановлені вимоги.

Наявність у дітей афективних проявів часто призводить до порушення взаємин з однолітками, оскільки неадекватність поведінки провокує конфлікти й непорозуміння. Тому важливо так організувати їхню діяльність, щоб сформувати уявлення про інших дітей як таких, що досягають певних успіхів завдяки своїм умінням та знанням. Цим можна коригувати невиправдані домагання. З іншого боку, невпевненим, сором'язливим треба допомагати виробляти емоційно позитивне ставлення до себе і своїх умінь, доручаючи їм відповідальні ролі і завдання.

Афективні діти повинні вчитися жити в колективі, цікавитися справами інших, радіти успіхам однолітків, переживати чужі невдачі. Зосередження лише на собі, на власних переживаннях

варто переключати на спільні справи, у яких успіх залежить від зусилля кожного. Можна, наприклад, організувати змагання підгруп на кращий колективний малюнок, краще чергування тощо. Щоб запобігти виникненню негативних переживань, особливо в складних обставинах, важливо емоційно орієнтувати дошкільників на результати їхньої діяльності.

Спираючись на те позитивне, що є у кожної дитини, треба заповнювати її життя цікавими й корисними справами. Бажано організувати такі види діяльності, які б давали малому задоволення (розглядання книжок, малювання, конструювання тощо), але не нав'язуючи, а викликаючи зацікавлення: «От якби ми з тобою зробили ракету, можна було б здійснити космічний політ».

В роботі з цими дітьми особливо потрібна єдність виховних впливів з боку дитячого садка і сім'ї. Батьки також повинні частіше давати дітям удома завдання, які потребували б від них напруження, зосередження, але водночас були сильними для виконання. При цьому слід обов'язково звертати увагу на докладені зусилля, радіти успішному результату.

Головним напрямком індивідуального підходу до дітей виступає формування у них саморегуляції поведінки — вміння керувати своїми діями і вчинками відповідно до вимог, які їм адресуються. Всі зазначені виховні впливи сприятимуть налагодженню взаємин педагога з афективними дітьми. Відчуваючи постійну увагу, доброзичливість, вони прагнутимуть зберегти таке ставлення, оскільки мотив становлення і збереження позитивних взаємин один із провідних у дошкільному віці. Дитині украй важливі любов і ласка дорослого — вони і виховують, і лікують.

*До записника
вихователя*

ВЧИТЬ НАРОДНА МУДРІСТЬ

- Ладом усе можна.
- Коли тихо — не буде лиха.
- Не підливай масла у вогонь.
- Умій сказати, умій і змовчати.
- Від теплого слова і лід розмерзає.
- Гостре словечко коле сердечко.